

АТТИЧНИЙ ОРДЕР В АРХІТЕКТУРІ АНТИЧНИХ МІСТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

А. В. Буйських

На підставі вивчення архітектурних деталей аттичного ордеру робляться висновки щодо розвитку цього стильового напрямку в античній архітектурі Північного Причорномор'я.

В античній архітектурі Північного Причорномор'я аттичний ордер з'явився лише за доби пізньої класики. Це був третій за значенням (після доричного та іонічного) ордер елліністичного часу. Колекція архітектурних деталей аттичного ордеру з північно-причорноморських міст, за нашими даними, зараз налічує близько 60 екз.^{*} З них майже половина походить з Ольвії. Це дає змогу розробити детальну класифікацію деталей, визначити їх стилістичні особливості, побудувати хронологічний ряд, зробити висновки щодо використання аттичного ордеру в античній архітектурі північнопричорноморських міст.

Свого часу С. Д. Крижицький розробив класифікацію ольвійських капітелей аттичного ордеру (загалом першу у вітчизняній літературі). За матеріалами Ольвії було побудовано їх стилістичний ряд, встановлено основні принципи еволюції ордерних форм¹. Було доведено також, що при масовому використанні аттичного ордеру, яке мало місце в Ольвії за елліністичного часу, їх місцеве виробництво набуло специфічних рис, тобто, за взірць, найімовірніше, правила не доричні антові капітелі, а звичайні капітелі колон².

Зазначимо, що в архітектурі античного світу аттичний ордер виник, загалом, пізніше основних ордерів. Його було створено, згідно О. Шуазі, «звичайним переносом форм анту на вільностоячі та квадратного перетину опори»³. Те, що ордер мав другорядне значення, свідчить його використання для декору внутрішніх частин будівель — при оздобленні вікон, порталів тощо. Найраніші приклади використання аттичного ордеру походять з Аттики та відомі у спорудах з кінця третьої чверті V ст. до н. е. на Афіньському Акрополі. Спрощені форми профілювання, полегшені пропорції, через це — можливість використання комбінованих матеріалів — каміння та дерева у системі опор та перекриттів — призвели до поширення цього ордеру в невеликих за габаритами будівлях, перш за все, житлових будинках. До середини IV ст. до н. е. аттичний ордер ще перебував у розвитку. Про це свідчить колекція антових капітелей з Олінфу, що дає дуже характерні приклади профілювання ехіну капітелей як з профілем *воронячий дзьоб* (початкова форма), так і з профілем *каблучок* (остаточна форма)⁴. Остання була найпоширенішою для аттичних капітелей елліністичного часу, проте, починаючи з другої половини III ст. до н. е., з'явився ще один різновид профілювання ехіну — у вигляді напіввалу. Такі деталі дістали широкого використання в ордері житлових будинків III—I ст. до н. е., типовий приклад яких дає ордер вілл з Делосу⁵.

На тлі послідовного вивчення аттичного ордеру в архітектурі метрополії цей стильовий напрямок, за винятком деталей із Ольвії, в архітектурі нашого регіону комплексно не досліджувався. Проте, вивчена нами досить солідна база даних, дала змогу зробити деякі цікаві спостереження щодо розвитку цього ордеру в архітектурі регіону.

Оскільки найтиповіші формоутворюючі ознаки мають капітелі, розгляд

* *Користуючись* нагодою, широ завдячуємо М. І. Золотарьову, В. В. Крапівиній, В. О. Кутайсову, Н. О. Лейпунській, А. С. Русяєвій за можливість ознайомитися з новітніми матеріалами розкопок Ольвії, Херсонеса, Калос-Лімена.

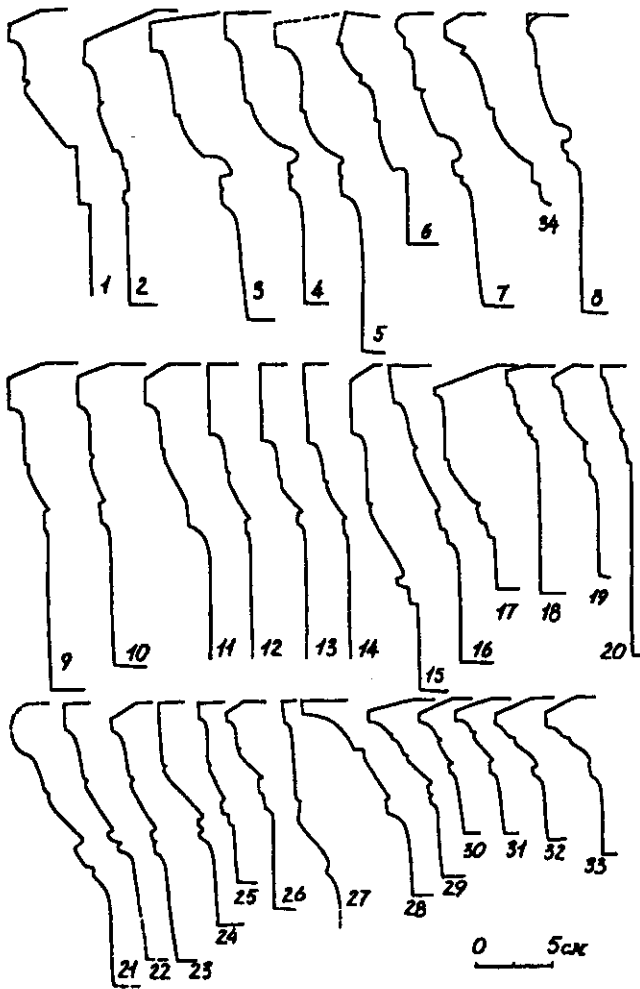

Рис. 1. Капітелі аттичного ордера: 1—7, 17, 18, 21—23, 27, 34 — Ольвія; 8, 11—14, 16, 19, 20, 24—26 — Херсонес; 9, 10 — городище «Чайка»; 28 — Раєвське городище; 29—33 — резиденція Хрисаліска. (1—5, 7, 21—23 — за С. Д. Крижицьким, 9, 10 — за І. В. Яценко, Т. М. Туриною, 28 — за Н. О. Онайко, 30—33 — за М. І. Сокольським, в усіх інших випадках обміри виконані автором).

мор'я — Ольвію, Херсонес, Калос Лімен, Пантикапей, Мірмекій, центри азійського Боспору. Крайнім східним пунктом, де відомі зараз такі деталі, є Танаїс.

Найпоширенішу форму мають деталі з округлим чи пласким ехіном у поєднанні з одним чи двома ремінцями (рис. 1, 3—8, 15—18, 34). Така форма ехіну могла бути запозичена як з доричного ордера (бо саме таке профілювання типове для доричних капітелей колон елліністичного часу)⁷, так і з іонічного. Ольвійська архітектура дає цікаві приклади синкретизму ордерних форм — у даному випадку проникнення форм іонічного ордера в аттичний. Так, з Ольвії походить антова капітель, знайдена під час дослідження житлового кварталу III—II ст. до н. е. в північно-східному районі Верхнього міста. Форма та профілювання її типові для аттичного ордера, проте округлий ехін оздоблений різьбленням з ов — характерним іонічним орнаментом (рис. 2). Цей декоративний елемент був запозичений з антових іонічних капітелей малоазійського типу⁸. Округлий профіль ехіну, проте без орнаментального декору, має ще одна ольвійська капітель⁹.

На відміну від ольвійських, херсонеські антові капітелі мають «чисті» фор-

деталей доречно розпочати саме з них. Досить стандартний набір складових профілювання (абак з викружкою, ехін, ремінці) призвів, проте, до трактування ехінів капітелей у різноманітних варіантах. Найраніші серед відомих зараз деталей походять з Ольвії — згідно наявності профілю воронячий дзьоб та фасцій, вони походять, безумовно, від антових доричних капітелей (рис. 1, 1, 2)⁶. Датувати такі деталі слід, ймовірно, ще у межах пізньокласичного часу — їх профіль є проміжним ланцюгом між антовими доричними капітелями періоду високої класики та ранньоелліністичними формами.

Наступну, основну, групу становлять капітелі елліністичного часу, що й дають декілька варіантів змалювання ехіну. Зазначимо, що географія поширення аттичного ордера в елліністичний час дуже широка й охоплює майже всі міста Північного Причорномор'я.

ми аттичного походження, які не змішувалися зі зламами іонічного ордеру. Під округлим ехіном розміщувалися, як правило, по два гранчасті ремінці. Окрему групу становлять капітелі, знайдені у комплексі оборонної будівлі першої половини III ст. до н. е. на городищі «Чайка» у Південно-Західному Криму (рис. 1, 9, 10)¹⁰. Ці деталі мали важку увінчуючу частину, опуклий ехін та широкий гранчастий ремінець. Капітелі з «Чайки» дали змогу встановити ще одну локальну особливість, характерну, проте, тільки для ордерних споруд, що походили з території Херсонеської держави. Дещо спрощений профіль цих деталей майже повністю ідентичний увінчуючому профілюванню цілої серії поховальних стел з міського некрополя Херсонеса, що датуються кінцем

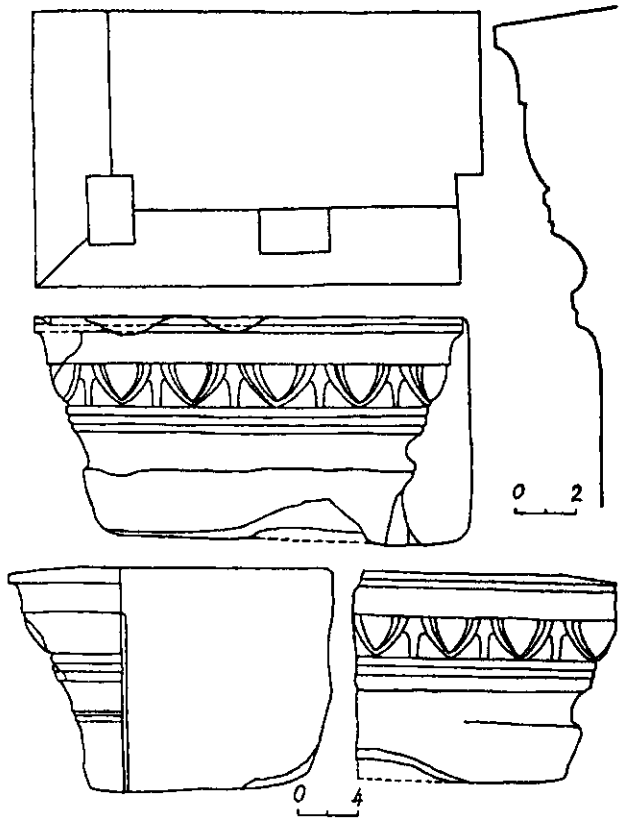

Рис. 2. Капітель аттичного ордеру з Ольвії.

IV — першою половиною III ст. до н. е. (рис. 1, 12—14). Аналогічне профілювання мала також стела з Кульчуцького городища (рис. 1, 14)¹¹. Усе це дає змогу впевнено стверджувати про існування майстерні (чи кількох майстерень, об'єднаних єдиною будівельною традицією), що задовольняла потреби як самого Херсонеса, так і периферійних центрів держави в такій продукції. Масове виробництво деталей спрощених форм та пропорцій призвело й до їх певної уніфікації.

Досить надійні аналогії цьому варіанту деталей дають антові капітелі Вілли Тритонів з Делосу. Зв'язок з аттичною архітектурною школою в цих деталях підкреслено ще й наявністю поліхромного розпису на ехінах¹². В архітектурі Північного Причорномор'я, однак, використання поліхромії в деталях аттичного ордеру невідоме.

Наступним варіантом профілювання капітелей є трапецієвидна форма ехіну (рис. 1, 21—31). Найтиповіші приклади також представлено ольвійськими деталями — саме ця форма дала змогу зробити висновок про генезу антових капітелей від капітелей колон¹³. Деякі з них, до того ж, було виявлено під час дослідження житлових будинків III — середини II ст. до н. е. на західному боці ольвійської агори, а також під час розкопок будинку E-1, де будівництво пастади датується тим же часом¹⁴. Зазначимо, що така схема розвитку ордерної форми, в цілому, виявилася типовою для елліністичної архітектури Ольвії, хоча окремі цікаві приклади походять і з Херсонеса (рис. 1, 24—26).

Детальніше слід зупинитися на унікальній херсонеській капітелі, що увінчувала полігональний у плані стовп (рис. 3). Точні аналогії цій деталі відшукати не вдалося. Восьмикутна опора — явище, загалом, надзвичайно рідкісне для античної ордерної архітектури. Нам відомі лише два приклади використання восьмикутного стовпа. У Кассопі було відкрито портик пери-

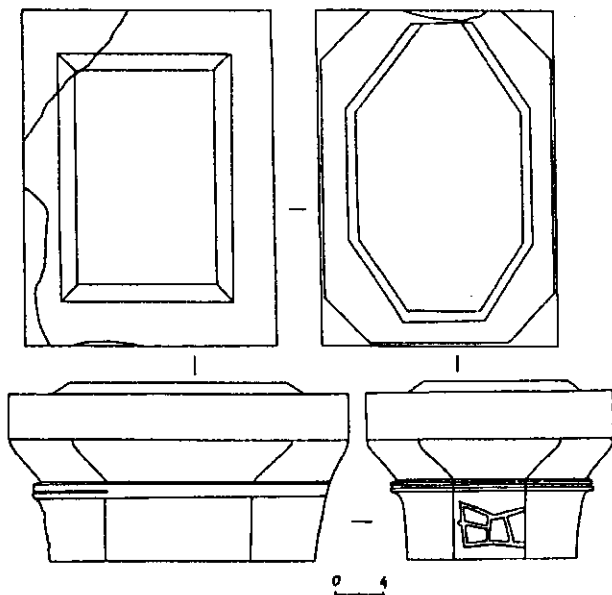

Рис. 3. Капітель аттичного ордера з Херсонеса.

III—II ст. до н. е. азіатського Боспору. Усі вони мали трапецієвидний ехін та один гранчастий ремінець. Такі деталі було використано в комплексі будівель резиденції Хрисаліска на Тамані (рис. 1, 29—31)¹⁷ та перистильному будинку на Раєвському городищі (рис. 1, 28)¹⁸. Не виключено, що ці стилістичні особливості були характерними саме для аттичного ордера Боспору. Останній варіант профілювання представлено деталями з ехіном у вигляді каблучка. Такі капітелі походять з Херсонеса, Калос-Лімена (з двома ремінцями під ехіном) (рис. 4, 1—3), Мірмекія (з напіввалом замість ремінця) (рис. 4, 4)¹⁹, Тамані (з одним ремінцем) (рис. 1, 32, 33)²⁰. Спрощена форма таких капітелей — загалом без ремінців — була дуже поширеною в античній архітектурі як у пізньокласичні, так і елліністичні часи²¹. Відома вона і в Херсонесі (рис. 4, 2).

Окрему групу становлять пізньоелліністичні деталі, в яких ехін було вирішено також у вигляді каблучка, проте мав дуже специфічні злами — без чіткої прокреслених форм. Виходячи з того, що місцезнаходження таких капітелей охоплює практично все Північне Причорномор'я (Ольвія, Херсонес, Танаїс (рис. 4, 5, 6, 7), можна зробити висновок про деякі загальні тенденції у розвитку форм аттичного ордера у пізньоелліністичний час. Можливо, були знівельовані локальні особливості трактування ордерних форм, раніше притаманних, як уже зазначалося, кожному з північнопричорноморських центрів. Для ордерних форм пізньоелліністичного часу загалом типова тенденція до спрощення форм, втрати чіткого змалювання зламів.

Бази аттичного ордера, як і капітелі, дають кілька варіантів змалювання зламів. Вихідною формою була база іонічного ордера аттичного типу. Для аттичного ордера типова база з одним напіввалом на плінті чи без нього. Такі злами мали, в основному, бази з пам'яток азіатського Боспору (рис. 4, 18, 19, 20)²². Відома така форма баз і в Ольвії (рис. 4, 17)²³, проте вона не дістала тут широкого використання. Серед ольвійських деталей поширені бази з профілем у вигляді каблучка на плінті (рис. 4, 15, 16). Цікавою є також колекція аттичних баз з Ольвії у вигляді невисокого плінту та викружки різноманітної кривизни (рис. 4, 8—13). Численність вказаних деталей дає змогу казати про типовість цієї ордерної форми саме для Ольвії — дотепер нам невідоме походження таких баз з інших центрів Північного Причорномор'я. Проте ця форма не є унікальною і відома в архітектурі метрополії²⁴. Ольвійські бази мають надійні хронологічні репери, так як у ряді випадків були

стилю III ст. до н. е., в якому полігональний стовп увінчувала звичайна дорична капітель¹⁵. Консольна капітель елліністичного часу, яку підтримував восьмикутний стовп, походить з агори Пергама¹⁶. Проте, незважаючи на відсутність прямої аналогії, дуже важливим видається сам факт використання рідкісної полігональної в плані опори в ордері невеликої споруди елліністичного часу в Херсонесі (тоді як багатогранні опори в херсонеській архітектурі середньовічної епохи — явище звичайне).

До цього ж варіанту аттичних капітелей належать деталі з поселень

відкриті *in situ* на залишках стилобатів. Так, бази та постаменти для них були знайдені у суспільній споруді кінця IV ст. до н. е. — так званому гімнасії²⁵. Не виключено, що спрощеним варіантом такого профілювання є пізньоелліністична база з Танаїсу (рис. 4, 14)²⁶.

Висновок про функціональне використання деталей з Ольвії переважно в ордері житлових будинків був підкріплений С. Д. Крижицьким їх пропорційно-модульним аналізом. За основу розрахунків було взято свідоцтво О. Шуазі, що висота стовпа аттичного ордеру становить 11 його вузьких сторін²⁷, оскільки на головний фасад вони виходили саме вузькими сторонами. У результаті було встановлено такі пари висотних співвідношень згідно капітелей: для деталей зі стороною фасаду 0,18—0,22 м висота стовпів (антів) могла знаходитися у межах 1,8—2,4 м, що разом з ймовірно дерев'яним перекриттям цілком узгоджувалася з реконструйованою висотою приміщень першого поверху. Для капітелі з вузькою стороною в 0,13 м висота стовпа могла становити 1,3—1,5 м, що, безумовно, вказувало на її використання в напівзакритому портику²⁸.

Додамо до цих розрахунків і деякі наші спостереження. Треба відзначити, перш за все, і наявність зовсім мініатюрних деталей з вузькою стороною 0,06—0,08 м, що походять з Ольвії, Херсонеса та Калос-Лімена. Реконструйована висота стовпів знаходилася у межах 0,60—0,70—0,77 м. Ці деталі мали належати оздобленню вікон або інтер'єрів приміщень. Збільшилася також і колекція капітелей, що мають розміри фасадних частин у межах 0,09—0,14 м, 5 таких деталей (з 8 відомих) походять з Херсонеса, 5 (включаючи 2 бази) — з Ольвії. Належність їх напівзакритим портикам з висотою стовпів близько 0,90—0,99 — 1,4—1,54 м — найбільш вірогідна, хоча можливе використання їх і в інтер'єрах. То ж викликає сумнів відома реконструкція комплексу перистильного двору — резиденції Хрисаліска, в якій зображено відкритий портик аттичного ордеру²⁹. Запропонований варіант реконструкції навряд чи можливий, якщо враховувати, що розмір фасадних сторін капітелей та баз знаходився у межах 0,085—0,09 — 0,12—0,14, в одному

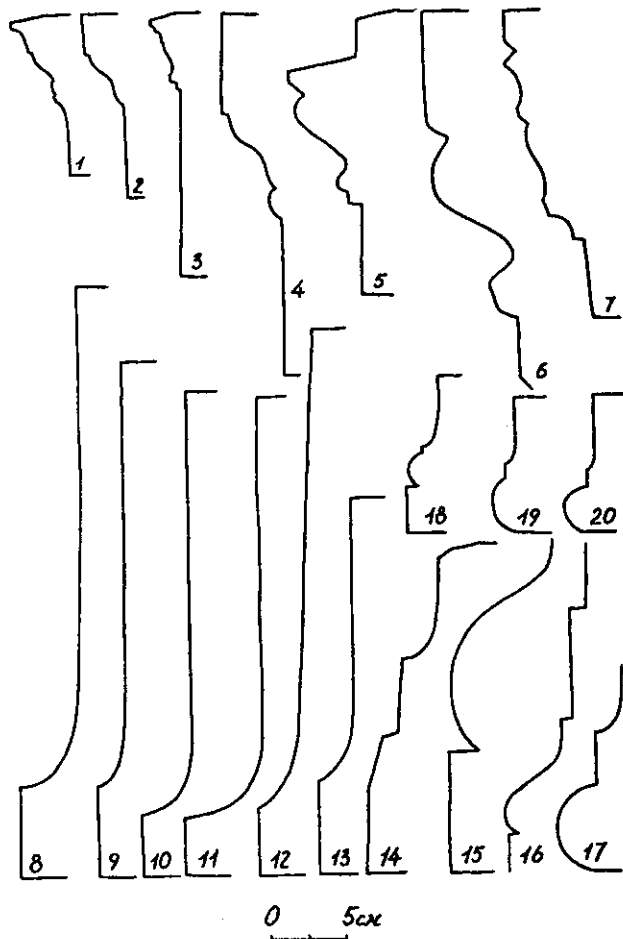

Рис. 4. Капітелі аттичного ордеру: 1, 2, 5 — Херсонес, 3 — Калос Лімен, 4 — Мірмекій, 6 — Ольвія, 7 — Танаїс. Бази аттичного ордеру: 8—13, 15—17 — Ольвія, 14 — Танаїс, 18 — Раєвське городище, 19, 20 — резиденція Хрисаліска (4 — за В. Ф. Гайдукевичем, 6, 16, 17 — за С. Д. Крижицьким, 18 — за Н. О. Онайко, 19, 20 — за М. І. Сокольським, 7, 14 — за Т. М. Арсеньєвою, Д. Б. Шеловим, в усіх інших випадках обміри виконані автором).

випадку — 0,16 м³⁰. Швидше за все, тут може йтися також про напівзакритий варіант.

Слід також зауважити, що такі напівзакриті портики могли розміщуватися і на других поверхах будинків. І якщо для Ольвії наявність других поверхів теоретично припустима, хоча й не доведена остаточно (особливо, враховуючи великий процент підвальних, у ряді випадків — житлових приміщень)³¹, то для Херсонеса більш як вірогідна. Останнє положення підтверджується нашими спостереженнями над статистичною вибіркою деталей інших ордерів — доричного та іонічного, які дістали набагато ширше застосування в житловій забудові Херсонеса.

Окрім групи деталей з розміром фасадної частини в 0,18—0,22 м, яка, за С. Д. Крижицьким, найвірогідніше, належала житловим будинкам, можна виділити ще деталі з шириною стовпа 0,23—0,25 і 0,3—0,34 м. Виходячи з реконструйованої висоти стовпа у межах 2,3—2,7 — 3,0—3,7 м, вони мали використання у невеликих суспільних спорудах. Про це свідчать бази з шириною стовпів 0,24—0,25 м, відкриті *in situ* в ольвійському гімнасії.

Детальніше слід також зупинитися на питанні метрології деталей аттичного ордеру. Зауважимо, що через невеликі розміри та відому кратність стандартів точно встановити останні виявилось дуже важко. Проте статистика розмірів упевнено вказує, що при виробництві цих деталей та, відповідно, розрахунках висотних співвідношень використовувалися лише занижені (фракційні) складові відомих стандартів — долоні (1/4 фути) та п'яді (1/2 ліктя). Така ситуація загалом типова для виробництва деталей малих форм у кам'янообробному ремеслі.

Швидше за все, архітектурні деталі аттичного ордеру вирізалися з урахуванням кількох аттичних за походженням стандартів, серед яких найширше використання дістав аттико-єврейський із футом у 0,294—0,296 м. Тоді висоти капітелей з Ольвії та Херсонеса знаходилися у межах 1—2 п'ядей, 1,5—2 долоней, розміри стовпів — 1/2×1, 1×1 п'ядей, 2×2,5 долоні тощо. Врахування цього найпоширенішого в елліністичний час стандарту добре узгоджується з його широким використанням саме в житловій забудові північнопричорноморських міст³².

Підсумовуючи, відзначимо, що аттичний ордер, який використовувався в античній архітектурі Північного Причорномор'я в основному в ордері невеликих споруд, розвивався, в цілому, в руслі того ж стильового напрямку, що й у метрополії. Розглянуті деталі дають можливість стверджувати про наявність певних локальних відмінностей у трактуванні ордерних форм — така ситуація в цілому характерна для північнопричорноморської архітектури елліністичного часу. Ці відмінності сформувалися у межах основних державних утворень регіону саме завдяки масовому виробництву цього виду ремісничої продукції. Від єдиної початкової форми пішли декілька варіантів — у цьому плані більш сприятливим для стилістичних впливів «ззовні» виявився ордер Ольвії. Останнє типове в цілому для іонійської будівельної традиції, що мала величезний вплив на будівельну діяльність ольвіополітів протягом усього догетського часу.

Примітки

¹ Крижицький С. Д. Жилье ансамбли древней Ольвии IV—II вв. до н. э.— К., 1971.— С. 130—136.

² Там же.— С. 134.

³ Шуази О. История архитектуры.— Т. I.— М., 1906.— С. 329.

⁴ *Olynthus*.— VIII.— Pl. 60-A, C, D, F, G, H.

⁵ *Delos*.— XXVII.— P. 74—76.— Fig. 63—65.

⁶ Крижицький С. Д. Указ. соч.— С. 134.

⁷ Буйских А. В. Некоторые проблемы изучения дорического ордера Херсонеса // ХСб.— 1996.— Вып. VII.— С. 52, 53.

⁸ Буйских А. В. Антовые капители ионического ордера из Ольвии // ВДИ.— 1991.— № 3.— С. 90.

- ⁹ Крыжицкий С. Д. Указ. соч.— С. 133.— Рис. 64, 3, 4.
- ¹⁰ Яценко И. В., Турина Т. Н. Здание III в. до н. э. на городище «Чайка» в Евпатории (вариант реконструкции) // Памятники железного века в окрестностях Евпатории.— М., 1991.— С. 101.— Рис. 9.
- ¹¹ Голенцов А. С., Дашевская О. Д. Надгробие воина с херсонесской хоры // ВДИ.— 1981.— № 2.— С. 109 сл.
- ¹² Delos.— XXVII.— Fig. 64.
- ¹³ Крыжицкий С. Д. Жилые ансамбли...— С. 134.
- ¹⁴ Крыжицкий С. Д. Архитектурні деталі з розкопок західної сторони ольвійської агори в 1962—1963 рр. // Археологія.— 1965.— Т. 19.— С. 165—176; Крыжицкий С. Д. Жилые ансамбли...— С. 131.
- ¹⁵ Hoepfner W., Schwandner E.-L. Haus und Stadt im klassischen Griechenland.— München, 1986.— P. 90.— Abb. 75.
- ¹⁶ Radt W. Ungewöhnliche Kapitelle von der Unteren Agora in Pergamon // Ist Mitt.— Bd. 39.— 1989.
- ¹⁷ Сокольский Н. И. Таманский толос и резиденция Хрисалиска.— М., 1976.— С. 61.— Рис. 38, 24, 27, 28.
- ¹⁸ Онайко Н. А. Раевское городище, Торик // АГСП.— М., 1984.— Табл. LI, 2—6.
- ¹⁹ Гайдукевич В. Ф. Раскопки Тиритаки и Мирмекия в 1946—1952 гг. // МИА.— № 85.— С. 194.— Рис. 45.
- ²⁰ Сокольский Н. И. Указ. соч.— Рис. 38, 23, 26.
- ²¹ Olynthus.— VIII.— Pl. 60, D; Corinth.— I.— IV.— P. 72, 79.— Fig. 44, 57.
- ²² Сокольский Н. И. Указ. соч.— Рис. 38, 29—32; Онайко Н. А. Указ. соч.— Табл. LI, 6.
- ²³ Крыжицкий С. Д. Жилые ансамбли...— Рис. 64, 2.
- ²⁴ Möbius H., Wrede W. Archäologische Funde in den Jahren 1926—1927 // JdI.— Bd. XLII.— 1927.— S. 382.
- ²⁵ Леви Е. И. Ольвия. Город эпохи эллинизма.— Л., 1985.— С. 101.
- ²⁶ Арсеньева Т. М., Шелов Д. Б. Раскопки юго-западного участка Танаиса (1964—1972 гг.) // Археологические памятники Нижнего Подонья.— Вып. I.— М., 1974.— Табл. XIX.
- ²⁷ Шуази О. Указ. соч.
- ²⁸ Крыжицкий С. Д. Жилые ансамбли...— С. 89.
- ²⁹ Сокольский Н. И. Указ. соч.— Рис. 38, 4.
- ³⁰ Там же.— С. 126.— Табл. 3.
- ³¹ Крыжицкий С. Д. Жилые ансамбли...— С. 110.
- ³² Щеглов А. Н. Жилой дом эллинистического Калос Лимена (опыт реконструкции) // ХКААМ.— М., 1976.— С. 232—238; Николаенко Г. М. Метрология Херсонеса Таврического в эллинистический период (по материалам IV—II вв. до н. э.).— Автореф. дисс. ... канд. ист. наук.— К., 1983.— С. 17; Буйских А. В. Линейные меры длины в строительном камнетесном деле Ольвии // Актуальные проблемы историко-археологических исследований: Тез. докл. VI Респ. конф. молодых археологов.— К., 1987.— С. 27.

А. В. Буйских

АТТИЧЕСКИЙ ОРДЕР В АРХИТЕКТУРЕ АНТИЧНЫХ ГОРОДОВ СЕВЕРНОГО ПРИЧЕРНОМОРЬЯ

Статья посвящена изучению аттического ордера в античной архитектуре Северного Причерноморья. Рассмотрение коллекции деталей позволило проследить стилистические особенности развития ордерной формы от позднеклассического до позднеэллинистического времени, выявить как общие тенденции развития всего стилевого направления, так и характерные особенности, присущие каждому из крупных северопричерноморских центров отдельно. На основании пропорционально-модульного анализа уточнено функциональное назначение известных к настоящему времени деталей, выявлено преимущественное использование аттико-эвбейского стандарта линейных мер при их производстве.

THE ATTIC ORDER IN THE ARCHITECTURE OF ANTIQUE TOWNS OF THE NORTHERN BLACK SEA TERRITORY

The paper is devoted to the study of the attic order in the antique architecture of the Northern Black Sea territory. The analysis of a collection of details has permitted tracing stylistic peculiarities of development of the order form from the late classic to the late Hellenistic time, revealing both common tendencies in development of the stylistic trends and typical features inherent to each large Black Sea polis separately. The proportional-modulus analysis has been used to specify functional meaning of details known by the present, to elucidate the advantageous use of the attic-eubean standard of linear measures during manufacturing of those details.

К ВОПРОСУ О ТИПОЛОГИИ ПЕРВЫХ ЛИТЫХ МОНЕТ ОЛЬВИИ

В. П. Алексеев

В статье предпринята попытка по-новому осмыслить причину появления образа Афины Паллады на первых литых монетах Ольвии и источники заимствования для изображения реверсных сторон этих монет.

История ольвийского полиса в первой трети V в. до н. э., его политический строй и отношения с внешним миром продолжают оставаться в отечественной литературе дискуссионными проблемами, несмотря на значительные продвижения в решении отдельных их аспектов. Первые литые монеты Ольвии, так называемые ассы, с изображением головы Афины в аттическом шлеме и дельфином перед ее лицом на аверсе и колеса с четырьмя спицами на реверсе используются для выяснения этих проблем специалистами различных профилей. Поэтому от степени изученности этих монет и полученных результатов будет зависеть и достоверность освещения исторических процессов, происходивших в начале V в. до н. э. в ольвийском регионе. После исследований многих нумизматов, в особенности А. Н. Зографа и П. О. Карышковского, посвященных ольвийским ассам, все же не все аспекты, по нашему мнению, в изучении этих монет и, в частности с изображением Афины, досконально раскрыты и бесспорны.

В данной статье мы коснемся в основном только одного вопроса — попытаемся выяснить причину появления изображений на аверсной стороне первых литых монет Ольвии и попутно критически рассмотрим существующие в отечественной науке гипотезы по данному вопросу.

В литературе твердо установилось мнение о том, что появление головы Афины на рассматриваемых ольвийских монетах вызвано победой Афин в греко-персидской войне в 490 г. до н. э. при Марафоне¹. В соответствии с этим событием и начало выпуска первой серии ассов датируется десятилетием после этой победы², либо 480—470 гг. (второй четвертью V в. до н. э.)³.

Если время выпуска этих монет не вызывает сомнения, то указанная причина возникновения образа Афины на первых ольвийских ассам нам не кажется убедительной. Одним из исходных моментов этого предположения, вероятно, явилось убеждение в том, что Ольвия и в самое раннее время своего существования была «демократической республикой»⁴. Хотя уже с конца XIX в. различными исследователями неоднократно проводилась мысль, что